

Piotr Woźniak

Organy w Siedlcach od końca XVIII wieku

Rocznik Mazowiecki 25, 93-110

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Woźniak

Organy w Siedlcach od końca XVIII wieku

Dzieje siedleckich organów są dosyć słabo zbadane. Nieco miejsca temu zagadnieniu poświęcili Jerzy Gołos¹, Wiktor Łyjak oraz Maria Szymanowicz². Bazując przede wszystkim na materiałach źródłowych – zgromadzonych między innymi w Archiwum Diecezjalnym w Drohiczyń, Archiwum Diecezjalnym w Siedlcach, Archiwum Archidiecezjalnym Lubelskim oraz Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie oraz ówczesnej prasie – przedstawiłem spory fragment historii organów w Siedlcach w okresie od końca XVIII w. do czasów nam współczesnych. Ponieważ organy były nieodłącznym elementem wyposażenia kościelnego, także im niekiedy poświęcano obszernie relacje w rozmaitych dokumentach kościelnych.

W Siedlcach aż do 1919 r. istniał tylko jeden rzymskokatolicki kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika. W końcu XVIII w. na terenie parafii wzniesiono także kaplicę grobową dla księżnej Aleksandry Ogińskiej. Badaniami objąłem dzieje instrumentów znajdujących się w tych właśnie obiektach³.

¹ J. Gołos, *Polskie organy i muzyka organowa*, Warszawa 1972, s. 355; idem, *The Polish Organ*, Warszawa 1992, s. 391; idem, *Warszawskie organy*, t. II, Warszawa 2003, s. 16–18; idem, *Warszawskie organy, materiały źródłowe*, t. III, Warszawa 2003, s. 9; M. Szymanowicz, *Organy w kościołach dekanatu łukowskiego w XVIII wieku (na podstawie akt wizytacyjnych)*, w: „*Studia Organologica*”, t. III, Lublin 2009, s. 138, 140, 145, 146.

² W. Łyjak, *Historia organów na obszarze województwa siedleckiego do roku 1800*, w: *Organy zabytkowe*, red. M. Borkowski, Łódź 1989, s. 96, 97; W. Łyjak, *Organy na Mazowszu w diecezji płockiej od XIV wieku do 1814 roku*, Płock 2005, s. 122, 123, 159; idem, *Organy na Mazowszu w diecezji płockiej od 1818 do 1925 roku*. M. Zgliński, *Systematyka prospektów organowych*, Płock 2008, s. 229, 367.

³ Przedstawianie dziejów organów w kościele parafialnym zakończyłem na roku 1970, bo wtem został usunięty tamtejszy zabytkowy dziewiętnastowieczny instrument.

Pierwotny kościół w Siedlcach został wybudowany w 1532 r. przez Stanisława Siedleckiego i w tym samym roku erygowano tu parafię⁴. Obecną murowaną świątynię ufundował książę Kazimierz Czartoryski, jej wznoszenie trwało w latach 1740–1749. Konsekracji w 1753 r. dokonał biskup inflancko-piletyński Antoni Ostrowski. W 1793 r. na zlecenie księżny Aleksandry Ogińskiej, właścicielki Siedlec, kościół został przebudowany.

Okolo 1788 r. w kościele parafialnym w Siedlcach organistą, jednocześnie organmistrzem, był niejaki Józef Jórkiwicz⁵, który przerobił w 1790 r. pozytyw szkatulny w Czerwonce Grochowskiej koło Sokołowa Podlaskiego⁶. Mniej więcej w tym czasie piastował także funkcję organisty w kościele parafialnym w Węgrowie, gdzie również remontował organy, jednak po skończonych pracach Jórkiwicz wykradł piszczałki z węgrowskich organów, a większość z nich sprzedał, o czym donosiła swego czasu warszawska prasa⁷. Jest możliwe, że podczas pobytu w Siedlcach Jórkiwicz reperował tamtejszy instrument.

W kwietniu 1792 r. proboszcz siedlecki ks. Józef Katenbrynk zawarł w Warszawie umowę ze znanym organmistrzem, Józefem Janiczkiem z Kalisza, na przywiezienie do Siedlec kompletnych dziesięciogłosowych organów o jednym manuale (7 głosów) i pedale (3 głosy)⁸. Ich fundatorką była księżna Aleksandra Ogińska⁹. Instrument dodatkowo posiadał w sekcji manualowej głos *Mixtura III* na tzw. „dwa cugi”, czyli uruchamiany za pomocą dwóch wyciągów rejestrowych, miał też urządzenie zwane *Tympanem*. Cena instrumentu opiewała na 170 dukatów¹⁰. W rozliczeniu organmistrzowi przekazano stary pozytyw siedlecki. Kontrakt ten spisano w następującej treści:

1792 dnia 13 Kwietnia. Ja podpisany Kupilem od Janiczka Orgarmistrza Organy do Siedlic, za Sto siedemdziesiąt Dukatów, z dodatkiem ieszcze starych Organ Siedlickich. w Organach tych, w Manuale iest głosow Siedm, y wtych głosach iest troiaka Mixtura, tyle czyniąca, iak gdyby było głosow dziewięć, w pedale zas głosow trzy, y przytym Bembem. Organy te obowiązuie się Orgarmistrz swoim Kosztem do Siedlic przewiesć y postawic, a to ieszcze na S. Jan Nepomucen iezeli do tego dobra posłuzy pogoda, gdyz w Deszcz przewiesć by ich nie można.¹¹

⁴ *Katalog Diecezji siedleckiej 2003*, red. E. Jarmoch, Siedlce 2003, s. 95.

⁵ M. Szymanowicz, *Organy w kościołach...*, op. cit., s. 138, 145.

⁶ W. Łyjak, *Organy na Mazowszu... od XIV w.*, op. cit., s. 159; *Muzyka w czasopiśmie polskich XVIII wieku. Okres stanisławowski (1764–1800)*, oprac. J. Szwedowska, Kraków 1984, s. 34, 277.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Dział rękopisów, Gosp. 473. Dziękuję Panu mgr Piotrowi Ługowskiemu (IS PAN) za udostępnienie mi kopii tego dokumentu; zob. P. Ługowski, *Kościół św. Stanisława w Siedlcach. Studium historyczno-artystyczne obiektu*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, Radzyń Podlaski 2006 (t. III), s. 114.

⁹ Zob. przyp. 14.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

Jako zaliczkę Janiczek pokwitował odbiór 40 dukatów. Jeszcze w maju tego samego roku organy zamierzano ustawić w kościele siedleckim. W 1793 r. wzmiankowano, jakoby miały one tylko 7 głosów: „Chor murowany nowy na nim Organ nowy o 7miu głosach”¹².

Po ponad dwudziestu latach (1816) zapisano, że organy były wyposażone w klawiaturę pedałową i znajdowały się w dobrym stanie¹³. Ponadto w kościele istniał wtedy drugi, mały drewniany chór dla kapeli, usytuowany ponad murowanym chórem muzycznym. Potwierdzono tu informację, że fundatorką nie tylko organów, ale i części wyposażenia kościelnego była księżna Aleksandra Ogińska:

Chor w tym Kościele nad wielkimi drzwiami iest na dwóch Filarach murowany, nad którym iest drugi Churek drewniany sporządzony dla Kapeli, [...] Prezbiterium i cały Kościół z Kaplicami, iest wytynkowany przez pierwszych Fundatorów, a przez S.V. JW. Ogińską Hetmanową W.X.L. Ołtarzem wielkim, Chorem, Gankiem, wielkim nad Chorem oknem, Organem przyozdobiony.¹⁴

Kolejny raz o instrumencie wspomina się w 1828 r. Nadal miał on tę samą liczbę głosów, klawiatur, a także dwa miechy. Ponadto bardziej szczegółowo przedstawiono jego wygląd. Szafa organowa była pomalowana na biało, a rzeźbione ornamenty połączane:

Organy. Te stoią na chorze nad wielkimi drzwiami. Arkada u tego choru tylko z cegły murowana, a cały chor z drzewa iest zrobiony, podłoga w tym chorze i za poław nad

¹² Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (dalej – AAL), *Visitatio Decanatus Lukoviensis per. Perillustrem Reverendissimum Vincentium a Gołbki Jezierski Scholasticum Cathedralem Camenecensem Praepositum Collegiatae Vicarium in Spiritualibus per Palatinatum Lublinensem Terramque Sztęzycensem Officjalem G[e]n[e]r[al]em ab. Illustrissimo. Excellentissimo Domino Adalberto Leszczyc Skarszewski Dei & Apostolicae Sedis Gratia Episcopo Helmensi et Lublinensi Coadjutore Abbate Commendatario Sulejowiensi Ordinum Aquilae Albae et S[an]cti Stanislaw Equite Delegatum Generalem Visitatorem Expedita Anno Domini 1793mo*, sygn. Rep. 60 A 179, *Visitatio Eccle[si]ae Parochialis in Siedlce*, k. 197 r.; W. Łyjak, *Historia organów...*, op. cit., s. 97; M. Szymanowicz, *Organy w kościołach...*, op. cit., s. 140, 146.

¹³ AAL, *Visitatio Ecclesiarum quarumdam in Decanatus: Siedlensis, Mederecensis, Garvolinensi, Stanislavoviensi, Latovicensi, Livensi, Bialensi. Annis 1810–1816 peracta*, sygn. Rep. 60 A 200, *Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Siedlcensis per Illustrissimum Excellentissimum ac Reverendissimum Dominum Adalbertum Leszczyc Skarszewski Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopum Lublinensem, Senatorem Regni Poloniae Abbatem Commendatarium Sulejoviensem, Ordinum Aquilae albae at S. Stanislai Equitem Die 2 Mensis Junii Anno D[omi]ni 1816. Peracta*, k. 5 v.

Archiwum Diecezjalne w Siedlcach (dalej – ADS), *Actus visitationis generalis decanatus Siedlcensis a R. D. Adalberto Skarszewski episcopo Lublinensi peractae a. D. 1816*. [Nieciecz, Skrzyszew, Wierów, Jabłonna, Knýchówek, Przesmyki, Niemojki, Mordy, Paprotn[ia], Kożuchówek, Wyro[że]by, Sucho[żebr]y, Siedlce], sygn. 141 D, *Siedlce Oppidum, Ecclesia Parochialis Siedlcensis secundum situm et statum suum, 1816 r.*, k. 358 v.

¹⁴ AAL, *Visitatio Ecclesiarum...*, op. cit., sygn. Rep. 60 A 200, k. 2 v, 3 r. ADS, *Actus visitationis...*, op. cit., sygn. 141 D, k. 355 v, 356 r.

drzwiami służąca jest ztarcie układana. Struktura u tego organu częścią sycerską a częścią stolarską sztuką wyrobiona i biało malowana, a gzymsiki malarskim złotem pozłacane. Ten organ składa się zgłosow dziewięciu, manualu o siedmiu głosach i pedału o trzech głosach z bębniem. Klawiatur dwie, manualne i pedalne. Miechow dwa małych z kanałem iednym.¹⁵

Bardzo zbliżony opis organów pochodzi z 1842 roku¹⁶.

Z biegiem czasu stary instrument przestał spełniać swoją funkcję, wobec czego w 1866 r. dozór kościoła siedleckiego zawarł umowę ze znanym warszawskim organmistrzem Mateuszem Mielczarskim, na budowę nowych organów¹⁷. Mielczarski miał je ukończyć w 1867 r. na uroczystość Zielonych Świątek, a jako zadatek otrzymał 750 rsr. Budowniczy nie jednak spowodował zerwanie umowy, gdyż w tym samym czasie wznosił jeszcze kilka innych instrumentów, w tym wielkie organy dla archikatedry warszawskiej¹⁸. Dozór kościoła w Siedlcach wystąpił więc w 1868 r. na drogę sądową, domagając się oddania przekazanej organmistrzowi zaliczki oraz uzyskania 150 rsr jako zadośćuczynienie za niedotrzymaną umowę. W rezultacie sąd zajął wspomnianą kwotę na koncie Mielczarskiego, zdeponowaną w Banku Polskim, a pochodzącą z wynagrodzenia za budowę organów w archikatedrze¹⁹. Świadczy o tym pismo dozoru kościelnego parafii św. Stanisława w Siedlcach do Zarządu Spraw Duchownych Obcych Wyznań w Warszawie z 1868 roku:

Mateusz Mielczarski, Organmajster w Warszawie pod N72 zamieszkały umową na dniu 3/15 Lipca 1866 r z Dozorem Koscielnym zawarłą, zobowiązał się wybudować dla Kościoła Siedleckiego nowe organy i takowe swoim kosztem na dzień Zielonych Świątek 1867 r. do Miasta Siedlec dostawić, na rachunek zaś tej roboty otrzymał Rs: 750. Mimo upływu roku czasu od terminu do ustawienia Organu oznaczonego Mielczarski zobowiązania swego nie wykonał, a co gorsza używając forszusu mu udzielonego na inne roboty, o budowaniu Organu dla Kościoła Siedleckiego ani myśli zmusił zatem Dozór Koscielny do poszukiwania swych praw w drodze właściwej, skutkiem czego Aktem Komornika przy Trybunale Siedleckim Iana Holenderskiego w dniu 1/19 Maja r.b. doręczonym przyaresztowane zostały fundusze wspomnianego Mateusza Mielczarskiego w Banku Polskim będące a pochodzące z budowy Organu dla Kościoła S^o Jana w Warszawie

¹⁵ ADS, *Akta Parafji w Siedlcach, św. Stanisława, dekanatu siedleckiego św. Stanisława, Lit.: S, Dział IV, Nr. porz. 8, t. I, Zaczęte 30 VIII 1828 r., Skończone 18 II 1935 r., Inwentarz Kościoła Parafialnego Siedleckiego sporządzony dnia 30 Miesiąca Sierpnia 1828. r., k. 6 r.*

¹⁶ ADS, *Akta Parafji w Siedlcach...*, t. I, op. cit., *Inwentarz Kościoła Parafialnego Siedleckiego Sporządzony dnia 9 Grudnia 1842. roku, k. 6 v.* (karty niepaginowane).

¹⁷Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej – AGAD), Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego (dalej – CWW), sygn. 190, Wydział Wyznań Komisji Rządowych i Zarząd Obcych Wyznań, nr serii 5, [Akta dotyczące się] *Warszawskoj Archikafiedry, 1863–1872 r.*, sygn. 299, s. 693. 694.

¹⁸ J. Gołos, *Wypisy źródłowe do historii kapel*, w: *Organy zabytkowe*, red. M. Borkowski, Łódź 1989, s. 81.

¹⁹ AGAD, CWW, sygn. 190, op. cit.

do wysokości kwoty Rs: 750. z procentem i kosztami na kwoty Rs. 150. tytułem strat z nie wystawienia w swoim czasie organ przez Dozór Koscielny poniesionych. W poparciu tego aresztu Mielczarski został zapozwany przed Trybunał Siedlecki pozwem dnia 6/18 Maja 1868 r. doręczonym, nim zaś sprawa ta rozsządzoną zostanie Dozór Koscielny ma zaszczyt upraszać izby Zarząd Spraw Duchownych raczył zatrzymać odpowiednią ilość funduszu Mateuszowi Mielczarskiemu do zaspokojenia pretensyi Dozóra potrzebującą i na takową Interessantowi assygnacyi do Banku Polskiego nie udzielał.²⁰

Jednakże wskutek wypadku podczas prac przy organach w archikatedrze warszawskiej Mielczarski zmarł, nie doczekawszy zakończenia sprawy²¹. Na prośbę wdowy po nim, roboty w Siedlcach sfinalizował uczeń Mielczarskiego, Józef Szymański. W 1869 r. rozpoczął on i ukończył ustawianie instrumentu. Organy miały 12 głosów, jeden manual o 9 głosach i pedał o 3 głosach²². Ich koszt wyniósł ostatecznie 1500 rb, którą to sumę zgromadzono z dobrowolnych ofiar parafian siedleckich²³.

W 1879 r. organy remontował warszawski organmistrz Kazimierz Potulski, o czym wzmiankowała prasa: „Organ w kościele parafialnym w Siedlcach restauruje obecnie z gruntu p. Potulski, organmistrz tutejszy”²⁴. Być może dobudował on do instrumentu drugą klawiaturę manualową²⁵. W 1885 r. instrument był już na tyle w złym stanie, że nie nadawał się do akompaniowania podczas liturgii. Planowano wówczas wezwać Józefa Szymańskiego, by nareperował organy. O fakcie tym także świadczą doniesienia prasowe:

Kościół tutejszy posiadał organy o jednej klawiaturze manualowej i jednej pedałowej, niedawno zaś dorobiono jeszcze jeden manual. Ponieważ jednak robotę powierzono partaczowi, łatwo więc domyślić się, iż organy są daleko gorsze, niż były przed przerobieniem. Raz nawet doszło do tego, że w czasie jutrzni dośpiewał organista tylko do hymnu, potem zaś musiano przerwać zupełnie nabożeństwo, ponieważ organy zaczęły grać same! Podobno jest zamiar wezwania do naprawy p. Szymańskiego, który na wystawie dostał złoty medal za swoje organy.²⁶

Kolejny raz o instrumencie wspomniano w r. 1888²⁷. Organy miałyby mieć wówczas 11 głosów oraz 2 manualy z pedałem. Szafa organowa była ozdobio-

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem; J. Gołos, *Warszawskie organy...*, op. cit., s. 9; „Kurier Warszawski” 1868 (158), s. 3.

²² „Kurier Codzienny” 1868 (198), s. 6.; W. Łyjak, *Szkoła Warszawska w aspekcie biograficznym*, „Organy i Muzyka Organowa”, t. IX, Gdańsk 1994, s. 310; idem, *Organy na Mazowszu... od 1818 r.*, op. cit., s. 229, 367.

²³ Zob. przyp. 28.

²⁴ „Echo” 1879 (169), s. 3.

²⁵ Zob. przyp. 26.

²⁶ „Muzyka Kościelna” 1885 (8), s. 60.

²⁷ ADS, *Akta Parafji w Siedlcach...*, t. I, op. cit., *Spis inwentarzowy siedleckiego rzymskokatolickiego kościoła parafialnego w 1888 r.* [w języku rosyjskim], k. 7 r. (karty niepaginowane). Za pomoc w tłumaczeniu tego nadzwyczaj małego tekstu dziękuję Panu Profesorowi Jerzemu Gołowskiemu.

na uszakami. Wtedy też podano błędną datę ich budowy – 1861 r. Ta informacja będzie powtarzała się w późniejszych zapisach. W tym czasie na chórze muzycznym znajdowały się jeszcze stare organy Józefa Janiczka:

Chór składa się ze środka i dwóch naw [...] Organów dwa: jeden stary zwyczajny i już nieużywany a drugi na nowo wybudowany w 1861 r. za sumę 1500 rub.: dzięki spontanicznej ofierze o jedenastu głosach z podwójną klawiaturą, zrobiony przez organmistrza Szymańskiego z Warszawy i ozdobiony uszakami.²⁸

Wówczas instrument nadal wymagał remontu, bowiem podczas gry klawiatury manualowe stawiały zbyt duży opór, klawisze zawieszały się, a w pedale jeden klawisz w ogóle nie działał²⁹.

Podczas pierwszej wojny światowej (1917) wojska niemieckie zarekwirowały 28 cynowych piszczałek prospektowych głosu *Pryncypał 8'*, których wartość wynosiła 20 000 mk, na co jednak Niemcy nie zostawili żadnego pokwitowania:

Nadto wojska niemieckie w 1917 roku zabrali ze starego kościoła z organów 28 cynowych piszczałek licząc po 8 funtów każda, co uczyni 124 funtów. Dzwony piszczałki nie były nigdzie zarejestrowane i kwitów na nie władze zabierające takowe nie wydali.³⁰

Niemcy zabrali piszczałki organowe wart 20000 Mk.³¹ W r. 1917 okupanci Niemcy zabrali piszczałki frontowe, których dotąd brakuje [...].³²

W 1920 r. tymczasowo wstawiono w ich miejsce zastępcze piszczałki:

Chór śpiewaczy posiada organ jeszcze nie ukończony; obecnie ustawione są piszczałki, zrobione przed wojną, które zdołano ukryć przed zrabowaniem przez Niemców.³³

Taka sama sytuacja miała miejsce w 1921 r. Przed 1926 r. organy remontował Władysław Sosnowski.³⁴ Koszt prac wyniósł 120 000 mk, lecz nadal nie uzupełniono piszczałek głosu *Pryncypał 8'*. Dokonała tego dopiero w 1928 r. fir-

²⁸ Ibidem.

²⁹ „Muzyka Kościelna” 1888 (1), s. 7.

³⁰ ADS, *Akta ogólne, Straty Wojenne, Lit.: S, Dział: III, Nr. porz. 15, t. I, Zaczęte 20 I 1918 r., Skończone 19 IV 1919 r.*, [Protokół strat wojennych parafii pw. św. Stanisława w Siedlcach], 1919 r., k. 1, r. v, (karty niepaginowane).

³¹ ADS, *Akta ogólne Straty Wojenne, Lit.: S, Dział: III, Nr. porz. 15, t. II, Zaczęte 8 II 1920 r., Skończone 5 III 1925, Wykaz strat kościelnych w diecezji Podlaskiej, poniesionych w czasie wojny światowej od roku 1914 do 1920*, k. 93 r.

³² ADS, *Akta ogólne, Wizytacje Kanoniczne – Biskupie – Protokoły, Lit.: W, Dział: III, Nr. porz. 3, t. II, Zaczęte 28 II 1920 r., Skończone 15 IV 1920 r.*, [Protokół wizytacji kanonicznej parafii pw. św. Stanisława w Siedlcach odbytej przez biskupa podlaskiego, Henryka Przeździeckiego], 1920 r., k. 37 r.;

³³ ADS, *Akta Parafji w Siedlcach...*, T. I, op. cit., *Inwentarz fundi instructi kościoła i probostwa Św. Stanisława w m. Siedlcach*, 1921 r., k. 5 v. (karty niepaginowane).

³⁴ ADS, *Akta Parafji w Siedlcach...*, t. I, op. cit., [Wykaz zmian w inwentarzu fundi instructi w latach 1920–1926, 1926 r.], k. 1 r. (karty niepaginowane).

ma Dominika Biernackiego z Włocławka przy okazji naprawy instrumentu³⁵. W 1929 r. organy były w dobrym stanie i miały nowy miech:

Niemych piszczałek na froncie jest 18. Miech jest systemu nowego; poruszany nogami przez kościelnego. Drobne reperację skutecznie organista. Organy obecnie są w stanie dobrym. Przeprowadził na jesieni r. z. remont organów p. Biernacki z Włocławka.³⁶

Instrument ucierpiał także w czasie drugiej wojny światowej. W 1945 r. straty (według wycień z 1939 r.) wyceniono na 5000 zł.³⁷ Przed 1958 r. zainstalowano silnik elektryczny do napędu miecha³⁸, ale w 1961 r. organy ponownie wymagały naprawy³⁹. Kilka lat później (1967) określono, że były w dobrym stanie, choć ta informacja mogła dotyczyć wyłącznie szafy organowej⁴⁰.

W 1970 r. – po stu latach istnienia – zdecydowano rozebrać wiekowy instrument i rozpoczęto budowę nowych 22-głosowych organów o dwóch manualach i pedale, elektropneumatycznej trakturze i stożkowych wiatrownicach, które wykonała firma Włodzimierza Truszczyńskiego z Warszawy⁴¹. Po instrumencie Szymańskiego pozostawiono zabytkową, klasycystyczną szafę organową, którą w tym samym roku wpisano do Krajowego Rejestru Zabytków⁴².

³⁵ ADS, *Chóry kościelne*, Lit.: C, *Zaczęte* 4 II 29, *Skończone* 31 II 29, *Odpowiedzi kościoła parafii Św. Stanisława w Siedlcach na kwestionariusz o stanie śpiewu i muzyki w kościołach podlaskich*, 1929 r. (karty niepaginowane).

³⁶ Ibidem.

³⁷ ADS, *Akta ogólne*, *Diecezja Podlaska (Straty Wojenne)*, Lit.:D, *Dział*: III, Nr. porz. 4, t. VII, *Zaczęte* 12 VIII 1944, *Skończone* 1948, *Kwestionariusz szkód powstałych w czasie wojny 1939–1944*, 1945 r., k. 189 r.

³⁸ ADS, *Akta Parafii w Siedlcach, św. Stanisława, dekanatu siedleckiego św. Stanisław*, Lit.: S, *Dział*: IV, Nr. porz. 8, *Tom II, Zaczęte* 18 III 1935 r., *Skończone* 1982 r., *Inwentarz fundi instructi kościoła i probostwa S-go Stanisława w m. Siedlcach rok 1958*, k. 7 r.

³⁹ ADS, *Akta Parafii w Siedlcach...*, t. II, op. cit., [Protokół wizytacji kanonicznej parafii pw. św. Stanisława w Siedlcach, odbytej przez biskupa sufragana siedleckiego, Mariana Jankowskiego], 1961 r., k. 1 r. (karty niepaginowane); *Akta ogólne, Wizytacje Kanoniczne Biskupie. Protokoły*, *Dział*: III, Lit.: W, Nr. porz. 3, t. XIV, *Zaczęte* 12 VII 1960 r., *Skończone* 15 V 1971 r., [Protokół wizytacji kanonicznej parafii pw. św. Stanisława w Siedlcach odbytej przez biskupa sufragana siedleckiego Mariana Jankowskiego], 1961 r., k. 1 r.

⁴⁰ Narodowy Instytut Dziedzictwa (dalej – NID), Maciej Piekarski, karta inwentaryzacyjna ODZ *Siedlce, kościół pw. św. Stanisława Bp.*, 1967 r.

⁴¹ ADS, *Akta ogólne, Wizytacje Kanoniczne B. protokoły*, *Dział*: III, Lit.: W, Nr. porz. 3, t. XV, *Zaczęte* 1969 r., *Skończone* 16 VI 1979 r., [Protokół wizytacji kanonicznej parafii pw. św. Stanisława w Siedlcach odbytej przez biskupa siedleckiego Jana Mazura], 1970 r., k. 5 r.; *Akta Parafii w Siedlcach...*, t. II, op. cit., [Protokół wizytacji kanonicznej parafii pw. św. Stanisława w Siedlcach odbytej przez biskupa siedleckiego, Jana Mazura], 1970 r., k. 5 r.

⁴² ADS, *Akta ogólne, Inwentaryzacja Zabytków*, *Dział*: III, Lit.: I, Nr. porz. 3, *Tom II, Zaczęte* 4 VII 1970, *Skończone* 28 XI 1975 r., [Decyzja Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 1970 r. o wpisaniu prospektu organowego z kościoła pw. Św. Stanisława Biskupa w Siedlcach do rejestru zabytków] – *prospekt organowy, klasycyzm, pocz. XIX w., drewno rzeźbione malowane*.

Opis architektoniczny organów Mateusza Mielczarskiego – Józefa Szymańskiego:

Prospekt architektoniczny w stylu klasycystycznym, jednosekcyjny, dwukondygnacyjny, zdobiony dekoracją snycerską, malowany i złożony. Podstawa rozczłonkowana pilastrami i prostokątnymi płycinami, oddzielona gzymsem od głównego prospektu. Dolna kondygnacja o kształcie arkady trójdzielnej o członach ujętych kanelowanymi pilastrami jońskimi, dźwigającymi belkowanie i gzyms biegnący nad fryzem kostkowym. Górna kondygnacja w kształcie szczytu z jedną arkadą ujętą pilastrami i trójkątnym tympanonem. Po obu stronach dolnej części arkady wklęsłe spływy oraz symetrycznie rozmieszczone dwa wazony nad gzymsem dolnej kondygnacji, na osiach skrajnych pilastrów. Na szczycie tympanonu imitacja liry wśród spływających po gzymsie zwojów akantu. Prospekt malowany w kolorze piaskowym: łuki, wazony, kanele, zwisy, lira⁴³ i motywy roślinne – złożone. Z obu stron szafy organowej symetrycznie rozmieszczone schody zabezpieczone balustradą, ułatwiające dostęp do wnętrza instrumentu.⁴⁴

Dokumenty dwudziestowieczne wzmiankują w rozbieżny sposób liczbę klawiatur manualowych. Nie wiadomo, ile ostatecznie głosów miały organy, jakiego typu były wiatrownice oraz kiedy dokładnie stół gry został ustawiony na froncie instrumentu. Zapewne pierwotnie był on usytuowany z boku szafy organowej.

Drugim obiektem w Siedlcach, w którym już od początku XIX w. znajdowały i dotąd znajdują się organy, jest kaplica grobowa księżnej Aleksandry Ogińskiej, pw. Podwyższenia Krzyża św. Budowla powstała w 1791 r. z funduszu Ogińskiej, a od czasu śmierci hetmanowej (1798) służy za jej mauzoleum. Według planów z czasów budowy, w kaplicy nie było przewidzianego chóru muzycznego⁴⁵. Biorąc pod uwagę fakt, że obiekt od początku traktowano jako przyszłe mauzoleum i za życia Ogińskiej zapewne tylko sporadycznie odprawiano tu nabożeństwa, można wnioskować, iż pierwotnie nie znajdował się tam na stałe żaden instrument towarzyszący sprawowanej liturgii. Istniejący obecnie pozytyw został ustawiony na niewielkim chórze muzycznym, powstałym dopiero po przebudowie kaplicy (po 1798 r., przed 1808 r.) przez miejscowego kapelana, ks. Seweryna Pachtę, marianina⁴⁶. Nie wiadomo, kto był budowniczym tego pozytywu ani kiedy dokładnie powstał. Nie znaleziono bowiem żadnych informacji na ten temat zarówno wewnątrz samego instrumentu, jak i w źródłach archiwalnych. Większych rozmiarów klapy tonowe w komorze wiatrowej wiatrownicy – w porównaniu z organami z XVIII w. – potwierdzają jego dziewiętnastowieczne pochodzenie. Niewątpliwie – oceniając

⁴³ Obecnie zdemontowana.

⁴⁴ Opis prospektu podaje na podstawie: NID, Mariusz Syller, koperta inwentaryzacyjna ODZ *Siedlce, kościół pw. św. Stanisława Bp.*, 1978 r.

⁴⁵ Za informację dziękuję Panu mgr Piotrowi Ługowskiemu (IS PAN).

⁴⁶ Zob. przyp. 50.

wykończenie techniczne pozytywu – można orzec, że wykonał go doświadczony i solidny majster.

Najstarsze informacje na temat instrumentu pochodzą z 1814 r. Wtedy to staraniem ks. Pachty nowo zakupiony ze składek wielu dobrodziejów pozytyw znajdował się na małym chórze muzycznym:

In hac Capella super introitum ad eandem est Chorus parvus, in quo Organum, cura et sumptu Benefactorum multorum, per Reverendum Severianum Pachta, conductum et comparatum novam, existit.⁴⁷

Identyczny opis pochodzi także z 1816 r.⁴⁸ Czas powstania instrumentu można więc datować w przybliżeniu na 1814 r. (nie wcześniej niż na 1808 r.), gdyż dokument z tego czasu – szczegółowo opisujący wyposażenie świątyni – nie uwzględnia jeszcze organów⁴⁹. Inwentarz kaplicy z 1820 r. podaje, że koszt ich zakupu wyniósł 70 czerw. złp. Ponadto zapis ten stwierdza, iż to ks. Pachta był fundatorem całego wyposażenia tego obiektu, w tym rzeczonoego pozytywu:

Kaplica Kollacyi Rządowej, R: 1792. przez sp Hetmanową z Xiążąt Czartoryskich Ogińską Dziedziczkę Siedlec, wystawiona i utrzymywana, dzisia y grób Tejże zdobi. Po śmierci Fundatorki przez J.O.X: Adama Czartoryskiego Sukcessora, Kaplica była w dozór oddaną Sp X: Sewerynowi Pachcie ex ordine Maryanorum seculari retento habitu, lecz bez żadnego funduszu. Ten Kaplicę zupełnie restaurował, Ołtarz gdzie były drzwi przeniósł, zakrystyę przymurował, i drzwi wielkie z facyatą od Ulicy wystawił. Ołtarz zaś cały drewniany z malowaniem, w tym obraz Matki Bolesney, 4. Obrazy czterech Ewangelistów kosz: ? : 12. Cztery Portrety Xiążąt Czartoryskich, malowanie w caley Kaplicy, lustra kontowe, lichtarze Błaszane na scianach, Organy nowe kosztujące ? 70. wiele Apparatów w Zakrystyi, i różnych s przętów zdobiących Kaplicę własnym kosztem przysposobił i utrzymywał.⁵⁰

Trudno więc jednoznacznie orzec, czy to kapłan ufundował organy, czy też zakupiono je jego staraniem, ale przy współdziałaniu innych osób. Dokumenty te

⁴⁷ Archiwum Diecezjalne w Drohiczynie (dalej – ADD), *Archiwum Parafii Kożuchówek, Księga wizyt dziekańskich dekanatu siedleckiego 1808 – 1816*, sygn. XIII/Y/1, *Visitatio Ecclesiarum Parochialium Decanatus Siedlensis, Mensibus Novembri, Decembri 1814. et Mense Februario 1815 Anno peracta. Per me infrascriptum Gregorium Mystkowski Vice Decanum Siedlensem Curatum Kożuchoviensem ex Commissione Illustrii Adm[odi] R[everen]di D[o]m[in]i Michaelis Jakubowski Canonici Brestensis, Decani Foranei Siedlensis Curati Skrzyszowiensis ob infirmitatem suam, ad obeundum id munus delegatum*, k. 16 r. (karty niepaginowane).

⁴⁸ AAL, *Visitatio Ecclesiarum...*, op. cit., sygn. Rep. 60 A 179, *Descriptio Capellae Siedlensis et Rerum ad eam pertinentium, Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Siedlensis...*, op. cit., k. 7 v.

ADS, *Actus visitationis...*, op. cit., sygn. 141 D, *Descriptio Capellae Siedlensis et Rerum ad eam pertinentium, Visitatio Generalis Ecclesiae Parochialis Siedlensis...*, op. cit., k. 360 v.

⁴⁹ ADD, *Archiwum Parafii Kożuchówek, Księga wizyt dziekańskich...*, op. cit., sygn. XIII/Y/1.

⁵⁰ ADS, *Akta Konsystorza Jeneralnego Podlaskiego, October et November 1820*, sygn. 13, *Inwentarz Kaplicy Publiczney zwaney Ogińską, 1820 r.*, k. 115 r., v.

obalają dotychczasowe tezy, jakoby sama księżna Ogińska jeszcze za życia za troszczyła się o ten instrument, który stylistycznie wykazuje popularne wciąż barokowe wzorce⁵¹. Z 1828 r. pochodzi informacja, wedle której pozytyw miałby mieć 7 głosów, klawiaturę pedałową, *Tympan* – określane tu jako „bęben”, a także dwa miechy z kanałem: „Organy, Te są na Chorze nad drzwiami o siedmiu głosach zpedałem i zbębem. Struktura w nich stolarską robotą zrobiona, miechow dwa małych z kanałem”⁵². Niemal identyczny opis powieli inwentarz z r. 1842⁵³.

Kolejne wiadomości na temat organów pojawiają się dopiero w 1885 r., kiedy były zniszczone – bez pedału i miały osiem głosów, co zgadzałyby się ze stanem dzisiejszym. Wspomina o tym ciekawa, wręcz humorystyczna relacja w ówczesnej prasie:

Oprócz kościoła, jest jeszcze w Siedlcach kapliczka przy ul. Starowiejskiej. Posiada ona stare i bardzo małe organki bez pedału o ośmiu głosach, z których czynnymi są tylko cztery głosy, lecz i te fałszywe. Klawiatura u tego instrumentu (?) jest polska, tj. zaczyna się ona w basie od wielkiego E, klawisz ten brzmi jak C, Fis brzmi jak D, a Gis jak E. Skutkiem więc tego nie można grać nic takiego, co posiada większą liczbę znaków przykluczowych, ponieważ w basie nie masz tu ani Des, ani Es, ani Ges, ani As. Sądzę, iż owe organki pamiętają jeszcze króla Gwoździka lub, co najmniej, fundatorkę kościoła i kaplicy, księżnę Ogińską. Należałoby więc pomyśleć o nowym instrumencie.⁵⁴

Kilka lat później (1888) wzmiankowano, jakoby pozytyw miał 7 głosów: „Chór urządony na dwóch murowanych kolumnach [...] Organy o siedmiu głosach z miechami stolarskiej roboty ozdobione snycerską robotą”⁵⁵. Następnie

⁵¹ Por. J. Gołos, *Polskie organy...*, op. cit., s. 355; idem, *The Polish Organ...*, op. cit., s. 391; M. Trzaskalik-Wyrwa, *Słów kilka o organach w siedleckiej kaplicy pałacowej*, „Zabytki (Heritage)” 2002 (4), s. 80, 81; Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Siedlcach (dalej – WUOZ), Małgorzata Trzaskalik-Wyrwa, *Ekspertyza konserwatorska instrumentu organowego w kaplicy pw. Św. Krzyża w Siedlcach*, maszynopis, Siedlce 2002, s. 4.

⁵² ADS, *Akta Parafji w Siedlcach...*, t. I, op. cit., *Opisanie Kaplicy JW. Xiążąt Czartoryskich, pod tytułem Świętego Krzyża, Inwentarz Kościoła Parafialnego... 1828. r.*, op. cit., k. 35 r.; Piotr Ługowski, „*De aedificis parochialis*” przy Kościele św. Stanisława w Siedlcach, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, Radzyń Podlaski 2007, t. IV, s. 112.; WUOZ, M. Trzaskalik-Wyrwa, *Dokumentacja przebiegu prac konserwatorskich i organmistrzowskich Organum Positivum (organów nr rej. rob. 286-B/5) w kaplicy pw. św. Krzyża (tzw. Ogińskich) w Siedlcach*, maszynopis, Siedlce 2007–2008, s. 4.

⁵³ ADS, *Akta Parafji w Siedlcach...*, t. I, op. cit., *Opisanie Kaplicy J OO. X.X Czartoryskich pod tytułem Świętego Krzyża, Inwentarz Kościoła Parafialnego... 1842. roku*, op. cit., k. 28 v. (karty niepaginowane).

⁵⁴ „*Muzyka Kościelna*” 1885 (8), op. cit., s. 60; M. Trzaskalik-Wyrwa, *Słów kilka...*, op. cit., s. 80; eadem, WUOZ, *Ekspertyza...*, op. cit., s. 2.

⁵⁵ ADS, *Akta Parafji w Siedlcach...*, t. I, op. cit., *Spis inwentarzowy... 1888 r.*, op. cit., k. 19 r. (karty niepaginowane).

informacje na temat instrumentu występują dopiero w dokumentach z 1921 r., gdzie znów wspomina się błędnie, że organy mają siedem głosów: „Chór wznosi się na dwóch filarach murowanych, [...] organy o 7 głosach z miechem, ozdobione rzeźbami”⁵⁶. W 1935 r. instrument był mocno zniszczony⁵⁷. W podobnym stanie znajdował się on w latach 1936, 1938 i 1940⁵⁸. Zachowane dokumenty wskazują, że z racji jego nieprzydatności już w latach 30. XX w. podczas nabożeństw grano na fisharmonii – zarekwirowanej następnie (1941) przez wojsko niemieckie. Świadczy o tym relacja:

...uprzejmie donoszę, że niemieckie władze okupacyjne dn. 28. 8. 1941 r. zabrały z Kościoła św. Krzyża w Siedlcach fisharmonię – na dowód czego, załączam pokwitowanie wydane przez Niemców [:] „Aus der Kapelle des katholischen polnischen Krankenhauses in Siedlce wurde heute ein Harmonium für den Gottesdienst im Schwesternspeisesaal im Göringhaus des hiesigen Reserve – Kriegslazarett entliehen.”⁵⁹

Także po wojnie instrument systematycznie ulegał dalszemu zniszczeniu. Relacje świadków potwierdzają, że na pewno na początku lat 50. XX w. grano wyłącznie na fisharmonii. W 1957 r. organy nadal nie nadawały się do użytku⁶⁰, a przy liturgii używano fisharmonii, o której są wzmianki z r. 1974⁶¹.

W latach 50. i 70. XX w. szafę organową pomalowano farbą olejną, zapewne na istniejący do czasu remontu biało-kremowy kolor⁶². W 1967 r. stan pozytywu określono jako dobry, co mogło odnosić się wyłącznie do kondycji szafy organowej⁶³. W 1970 r. instrument wpisano do Krajowego Rejestru Zabytków pod numerem 286 – B/5⁶⁴.

⁵⁶ ADS, *Akta Parafii w Siedlcach...*, t. I, op. cit.; *Kaplica publiczna, Inwentarz fundi instructi...*, 1921 r., op. cit., k. 13 r. (karty niepaginowane).

⁵⁷ ADS, *Akta Parafii filji w Siedlcach św. Krzyża, p. św. Stanisł., dekanatu siedleckiego św. Stanisława, Lit.: S, Dział: IV, Nr. porz. 9, t. I, Zaczęte 27.11.1921 r., Skończone, Protokół przekazania zarządu kościoła św. Krzyża w Siedlcach Ks. Dr Józefowi Księżopolskiemu, 1935 r., k. 1 r. (karty niepaginowane), Protokół wprowadzenia w zarząd kościoła św. Krzyża w Siedlcach Ks. Alfonsa Marjana Myrchy, 1935 r., k. 1 v. (karty niepaginowane).*

⁵⁸ ADS, *Akta Parafii filji w Siedlcach...*, op. cit., *Protokół wprowadzenia w zarząd kościoła św. Krzyża w Siedlcach Ks. Drª Bernarda Filipiuka, 1936 r., k. 1 v. (karty niepaginowane), Protokół przekazania Zarządu filialnego Kościoła św. Krzyża w Siedlcach – Ks. Bolesławowi Kowalczykowi, 1938 r., k. 1 v. (karty niepaginowane), Protokół wprowadzenia w zarząd kościoła filialnego św. Krzyża w Siedlcach Ks. Józefa Makni, 1940 r., k. 1 v. (karty niepaginowane).*

⁵⁹ ADS, *Akta ogólne, Diecezja Podlaska (Straty Wojenne)... Zaczęte 12.8.1944, Skończone 1948, op. cit., Kwestionariusz...*, op. cit., k. 314 r., 315 r.

⁶⁰ ADS, *Akta Parafii filji w Siedlcach...*, op. cit., *Protokół wprowadzenia Księdza Emila Kodymia w zarząd kościoła św. Krzyża w Siedlcach, 1957 r., k. 1 v. (karty niepaginowane).*

⁶¹ ADS, *Akta Parafii filji w Siedlcach...*, op. cit., [Pismo z 1974 r.], k. 1 v. (karty niepaginowane).

⁶² WUOZ, Małgorzata Trzaskalik-Wyrwa, *Dokumentacja...*, op. cit., s. 5.

⁶³ NID, Maciej Piekarski, karta inwentaryzacyjna ODZ *Siedlce, kaplica pw. św. Krzyża, 1967 r.*

⁶⁴ ADS, *Akta ogólne, Inwentaryzacja Zabytków...*, op. cit., [Decyzja Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 1970 r. o wpisaniu prospektu organowego z kaplicy pw. Św. Krzyża w Siedlcach

Także w 1978 r. podczas inwentaryzacji stwierdzono, że nie nadaje się on do użytku i wymaga kapitalnego remontu⁶⁵.

Niestety, przy tym zabytkowym pozytywie nie prowadzono żadnych prac restauracyjnych. Dopiero w 2002 r. dokonano szczegółowej ekspertyzy, w trakcie której przedstawiono ogrom zniszczeń⁶⁶. Z kompletu 360 piszczałek brakowało 186, przeważnie metalowych (w tym kompletnych trzech głosów), które najpewniej zostały skradzione. Wiele piszczałek – zarówno metalowych, jak i drewnianych – było zniszczonych⁶⁷. W 2003 r. instrument zdemontowano, a od 2007 r. jego kapitalną renowacją zajął się organmistrz Marian Leśniczuk z Korczewa⁶⁸. Prace trwały do 2009 r., podczas których starano się odtworzyć przypuszczalnie pierwotną dyspozycję instrumentu, uzupełniając braki zabytkowymi dziewiętnastowiecznymi piszczałkami. Przywrócono także oryginalną, zieloną kolorystykę szafy organowej i ponownie ustawiono go w równocześnie odremontowanej kaplicy grobowej księżnej Ogińskiej. W czasie konserwacji odrestaurowano także zachowane dwa miechy klinowe, pozostawiając możliwość ręcznego kalikowania. Pozytyw ustawiono na posadzce kaplicy, bowiem – jak wspomniano – niemożliwe okazało się powtórne zainstalowanie go na chórze muzycznym bez zdemontowania znajdującej się tam arkady. Istnieją jednak takie plany na przyszłość.

Podczas uroczystości odpustowych, 14 września 2009 r. odbyło się oficjalne oddanie do użytku wyremontowanej kaplicy, a w niej odrestaurowanego pozytywu, który – po kilkudziesięciu latach milczenia – pięknie zabrzmiał podczas specjalnego koncertu organowego. Kolejne koncerty odbyły się w 2012 r.

Ważnym odkryciem, które miało miejsce w czasie prac przy remoncie organów, było odnalezienie zapisów nutowych wewnątrz wiatrownicy oraz w kanale dostarczającym powietrze z miechów do instrumentu⁶⁹. Cała wyklejka na wiatrownicy, w przewodzie z zapisem nutowym, składa się z sześciu kart. Charakter pisma świadczy, iż rękopis mógł powstać w drugiej połowie XVIII w. Znajdują się tam m.in. cztery klawesynowe polonezy z triami, zapewne w tonacjach Es-dur, E-dur, D-dur, A-dur. Na jednej z kart z zapisem przypominającym partię *basso continuo*, została naklejona mniejsza, zatytułowana *Duetto*. Jak świadczy dalszy napis nad nutami, jest to *Aria* w tonacji C-dur, metrum $\frac{3}{4}$ na dwa głosy żeńskie w kluczu sopranowym wraz z bardzo łatwą basową partią

do rejestru zabytków] – *prospekt organowy, klasycyzm, XIX w., drewno rzeźbione malowane, wym. 180 x 240 cm.*

⁶⁵ NID, Mariusz Syller, koperta inwentaryzacyjna ODZ Siedlce, *kaplica pw. św. Krzyża*, 1978 r.

⁶⁶ WUOZ, Małgorzata Trzaskalik-Wyrwa, *Ekspertyza...*, op. cit.

⁶⁷ Ibidem, s. 3.

⁶⁸ WUOZ, Małgorzata Trzaskalik-Wyrwa, *Dokumentacja...*, op. cit., s. 8.

⁶⁹ Pani Doktor Małgorzata Trzaskalik-Wyrwa udostępniła mi do analizy fotografie tych zapisów, za co uprzejmie Jej dziękuję.

instrumentalną. Tekst pod nutami zapisano w języku niemieckim. Na sąsiedniej karcie znajduje się rymowany dialog w języku niemieckim pomiędzy przedstawionymi tam dwiema postaciami o imionach *Thyrsis* i *Phyllis*.

Opis architektoniczny organów:

Prospekt organowy w stylu klasycystycznym, architektoniczny, rzeźbiony i malowany w kolorze zielonym, o trzech członach ujętych w obramienia ramowe, zwieńczonych wklęsło-wypukłym łukiem z profilowanym gzymsem. Po bokach prospektu, dwa pęka-te wazony. Podstawa w formie wydzielonego gzymsem cokołu klasycznego.

Dekoracja snycerska w postaci fryzu ażurowego nad piszczalkami oraz uszaków ze zwo-jów roślinnych⁷⁰. Ornamenty poślacane.

Liczba głosów: 8

Traktura gry i rejestrowania: mechaniczna

Wiatrownica: klapowo-zasurowa

Miech: dwa miechy klinowe

Manual: CF^DG^EA^BHc – c³

Stół gry: wbudowany w lewy bok szafy organowej

Dyspozycja:

Manual

1. Pryncypal [4']

2. Portunal [4']

3. Maior [8']

4. Quinta [3']

5. Minor [4']

6. Octava [2']

7. Sedecima [1']

8. Mixtura [2/3' I]

Siedlce rozkwitły w drugiej połowie XVIII w. za sprawą ówczesnej właścicielki, księżnej Aleksandry Ogińskiej, i dalej rozwijały się w XIX w. jako stolica departamentu oraz województwa, a następnie guberni, jednak aż do 1919 r. istniał tu tylko jeden kościół parafialny. Swoimi badaniami objąłem dzieje organów od końca XVIII w. w kościele pw. św. Stanisława Biskupa oraz wybudowanej opodal w 1791 r. kaplicy pw. Podwyższenia Krzyża św.

W 1792 r. w kościele parafialnym wybitny warszawski organmistrz Józef Janiczek skonstruował 10-głosowe organy o jednym manuale i pedale z *Tympanem*. Instrument był ufundowany przez Ogińską. Oprócz wzmianki na temat *Mixtury* „na dwa cugi”, brak bliższych informacji dotyczących ich dyspozycji. W 1866 r. zawiązano umowę z jednym z najlepszych polskich organmistrzów Mateuszem Mielczarskim na budowę zapewne 12-głosowych organów, również o jednym manuale z pedałem. Jednak Mielczarski z racji nadmiaru prac,

⁷⁰ Opis prospektu podaje na podstawie: NID, Mariusz Syller, koperta inwentaryzacyjna ODZ *Siedlce, kaplica pw. św. Krzyża*, op. cit.

w tym wznoszenia prestiżowego dzieła w archikatedrze warszawskiej, nie mógł sprostać siedleckiemu zadaniu. Na domiar nieszczęścia zmarł on w wyniku wypadku w 1868 r. i prace przy organach w Siedlcach zakończył w 1869 r. uczeń Mielczarskiego – Józef Szymański, także dobry majster. Niestety, nie jest znana dyspozycja tego instrumentu. W drugiej połowie XIX w. ujawniły się jego usterki. Wtedy też między innymi organy reperował inny warszawski organmistrz Kazimierz Potulski działający głównie na tym terenie. Możliwe, że dobudował on do instrumentu drugi manual. Podczas pierwszej wojny światowej wojsko niemieckie zarekwirowało cynowe piszczałki prospektowe, co było wówczas powszechną praktyką zdobywania surowców niezbędnych do produkcji amunicji. Także w trakcie działań drugiej wojny światowej organy ucierpiały. W 1970 r. z racji ich fatalnego stanu zdecydowano o budowie nowego instrumentu, pozostawiając i jednocześnie rozbudowując zabytkową szafę organową.

Niewątpliwie pierwsze i istniejące dotychczas organy zachowały się natomiast w kaplicy grobowej księżnej Aleksandry Ogińskiej. Nie wiadomo, kto je skonstruował, jednak na podstawie przeprowadzonych badań udało mi się ustalić, że ufundował je około 1814 r. zsekularyzowany marianin, ks. Seweryn Pachta, kapelan księżnej Ogińskiej, a następnie opiekun jej kaplicy grobowej. Ponadto to on przebudował i doposażył ów obiekt, a nie – jak wcześniej sądzono – Aleksandra Ogińska. Pozytyw ten wykazuje cechy stylistyczne barokowego budownictwa organowego zarówno pod względem dyspozycji, cech konstrukcyjnych, jak i części wystroju zewnętrznego. Bezspornie wykonał go dobry organmistrz. Instrument ten już w latach 80. XIX w. był w bardzo złym stanie. Na pewno w latach 30. XX w. ostatecznie został zastąpiony fisharmonią. W takim stanie pozytyw znajdował się do 2002 r., gdy podjęto starania nad jego kapitalnym remontem i częściową rekonstrukcją. Prace restauracyjne szczęśliwie ukończono w 2009 r., dzięki czemu cieszy on dziś nie tylko swoim pięknym wystrojem zewnętrznym, ale i brzmieniem. Co ciekawe, oprócz wielu rozmaitych elementów, do naszych czasów zachowały się dwa oryginalne miechy klinowe. Warto wspomnieć, że wiatrownicę instrumentu uszczelniono papierem z zapisem nutowym między innymi polonezów klawesynowych z drugiej połowy XVIII w. Ten aspekt wymaga jednak dalszych badań muzykologiczno-paleograficznych w celu próby odnalezienia konkordancji.

Dzięki badaniom źródłowym, przy wykorzystaniu ówczesnych doniesień prasowych, udało się choć w pewnym stopniu odtworzyć ciekawe dzieje organów w Siedlcach w okresie od końca XVIII w. do czasów nam współczesnych. Należy wciąż żywić nadzieję, że dalsze poszukiwania archiwalne wniosą nowe i ważne informacje dotyczące organów na tym nie do końca zbadanym terenie.

Abstract: Organ in Siedlce from the late eighteenth century

The article presents the history of the organ in Siedlce from the late eighteenth century to the contemporary. The study was based primarily on archival sources and the autopsies of the organ preserved to this day. Until 1919 in Siedlce, there was only one Roman Catholic parish church. St. Stanislaus Bishop and Martyr. In 1791 Princess Aleksandra Ogińska built a mortuary chapel. In 1792, Siedlce parish priest signed in Warsaw a contract with the organ-builder Józef Janiczek from Kalisz, to construct 10 voices organ of one manual and pedal. The founder was Princess Ogińska. In 1867 well-known Warsaw organ-builder, Mateusz Mielczarski, intended to build a new instrument, but the work was completed in 1869 by his student, Józef Szymański. Organ has 12 voices, one manual and pedal. In 1970/1971 it was demolished and just after ??the organbuilder Włodzimierz Truszczyński from Warsaw started the construction of the new 22 voices organ of two manuals and pedal. The only piece left of Szymański's instrument is a historic classical organ-case.

The existing 8 voices positive-organ in Aleksandra Ogińska's chapel was set before 1814 in a small choir music at the expense of the local chaplain, Fr. Seweryn Pachta, and not – as it has been thought so far – Princess Ogińska. It is unknown who was the builder of the positive-organ and when it was built. It presents the characteristics of the baroque-organ building. The chest of the instrument was sealed with paper with notation including harpsichord polonaise from the second half of the eighteenth century. In the 80s of the XIX century, it was in fatal condition. In the 30s of the XX century, replaced by a harmonium. In this condition the positive-organ was until 2002, when efforts brought the instrument into the renovation and partial reconstruction. The restoration work was completed in 2009.

Piotr Woźniak – mgr muzykologii, organista, organolog i badacz dziejów regionu, ur. w 1985 r. w Siedlcach. Ukończył studia w Instytucie Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego w ramach Kolegium Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych UW. W 2009 r. rozpoczął studia doktoranckie na Wydziale Historycznym w Instytucie Muzykologii UW. Za pracę magisterską pt. „Organy osiemnastowieczne diecezji siedleckiej” otrzymał nagrodę im. Zofii Lissy w Instytucie Muzykologii UW oraz nagrodę „Złotego Jacka” od Siedleckiego Towarzystwa Naukowego za najlepszą pracę magisterską o regionie. Kształcił się w grze na organach u Marietty Kruzel-Sosnowskiej oraz Piotra Wilczyńskiego. Interesuje się historią dawnych instrumentów klawiszowych oraz wykonawstwem muzyki dawnej. Zajmuje się naukowo dziejami polskiego budownictwa organowego oraz zagadnieniami związanymi z ich ochroną. Prowadzi badania nad historią budownictwa organowego na terenie diecezji siedleckiej i Mazowsza. Obecnie pisze pracę doktorską na temat budownictwa organowego w XIX w. na Mazowszu Wschodnim pod kierunkiem prof. Aliny Żórawskiej-Witkowskiej w Zakładzie Powszechniej Historii Muzyki Instytutu Muzykologii UW. Jest autorem kilkunastu artykułów naukowych na temat zabytkowych organów i muzyki organowej, opartych o badania archiwalne oraz autopsję istniejących instrumentów.